

بررسی زندگانی چهار تن از رجال دودمان غفاری کاشانی

علیرضا رشیدی^۱

علی قنبریان^۲

چکیده

از دودمان‌های معروف و مشهور در ایران، خاندان غفاری است. اغلب افراد این خاندان ساکن شهر کاشان بوده‌اند. شجره‌نامه این خاندان به ابوذر غفاری، صحابی معروف زمان پیامبر^ص می‌رسد. برخی از سرشناسان این خاندان، از صاحب‌منصبان دوره قاجار و پهلوی و برخی نیز هنرمند بوده‌اند. درباره برخی از مشاهیر این خاندان کتاب و مقاله بسیاری نوشته شده است همچون کمال‌الملک و برخی نیز مغفول مانده‌اند. در این مقاله به تبیین و بررسی چهار تن از اعضای این خاندان پرداخته شده است. روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و از شیوه تبیینی تحلیلی به پردازش اطلاعات پرداخته شده است. ارجاع به منابع به روش درون‌متنی و از ۲۰ سند استفاده شده و به خوانش آن‌ها اهتمام شده است.

واژه‌های کلیدی: خاندان غفاری کاشان، فرخ‌خان امین‌الدوله، مهندس‌الممالک غفاری، محمدحسین خان (فرخ‌خان ثانی)، محمود غفاری.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی برق و الکترونیک قدرت دانشگاه تربیت مدرس Alireza.ra786@gmail.com

Ali.Ghanbarian@alumni.ut.ac.ir

۲. پژوهشگر پسادکتری دانشگاه تهران / فلسفه اخلاق

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۰۵

۱. خاندان غفاری کاشان

خاندان غفاری کاشان از طوایف اصیل و ریشه‌دار ایران و از جمله دودمان‌های کهن سال کشور باستانی ایران به شمار می‌رود. شجره‌حساب و نسب آن‌ها به استناد مآخذ و مدارک معتبر از صدر اسلام تا عصر حاضر نسلاً بعدنسل با تسلسل و پیوستگی کاملی مشخص و محفوظ مانده است. در هر عهد و زمان به اقتضای اوضاع و احوال پیش‌آمد آن عصر شخصیت‌های بارز و رجال مؤثر نامبرداری از میان آنان برخاسته‌اند (نراقی و غفاری، ۱۳۵۳: ص ۳)؛ همچون کمال‌الملک که هنرمند معروفی است. سلسله‌نسب غفاری‌های کاشان به ابوذر غفاری، صحابی معروف، می‌رسد. بخشی از تبارنامه خاندان غفاری در کتابخانه و موزه ملک واقع در تهران خیابان ۳۰ تیر نصب شده است.

۲. فرخ‌خان امین‌الدوله

میرزا ابوطالب غفاری (فرخ‌خان) ۱۲۲۹ تا ۱۲۸۸ قمری، ملقب به امین‌الدوله، پسر میرزا محمد مهدی غفاری کاشی، از رجال قاجار بود. ظاهراً اسم «فرخ‌خان» را ناصرالدین شاه انتخاب کرده است و نام اصلی وی ابوطالب است. او از خاندان بزرگ و سلسله‌مشهور غفاری‌های ساکن شهر کاشان است. وی از نزدیکان شاه قاجار (ناصرالدین شاه) بوده و منشأ خدماتی است. از جمله خدمات و یادگارهای ایشان، مسجد و مدرسه امین‌الدوله است که در بازار شهر تهران قرار دارد.

امین‌الدوله در جوانی وارد دربار فتحعلی شاه شد. در ۱۲۳۹ به رتبه سرهنگی رسید و مدتی حکمران اصفهان و سپس گیلان شد. در ۱۲۶۰ به صندوق‌داری محمد شاه قاجار منصوب شد و مدتی به حکومت کاشان رفت. در سال ۱۲۷۲ از ناصرالدین شاه لقب امین‌الملک گرفت و برای امضای معاهده پاریس به عنوان سفیر کبیر به دربار ناپلئون سوم اعزام شد و سه سال بعد به ایران بازگشت. وی در مدت اقامت خود در اروپا سفرنامه‌ای نوشت که به خاطر ثبت مذاکرات سیاسی با افرادی نظیر ناپلئون سوم، هوسمان، لئوپولد بلژیک، و شاهزاده ویکتوریای انگلیس توجه مورخان را جلب کرد. رفته‌رفته مشاهدات غیرسیاسی میرزا فرخ‌خان نیز توجهات را به خود جلب کرد. دکتر وحید وحدت، تاریخ‌نگار معماری، با تحلیل مشاهدات معماری و شهرسازی میرزا فرخ‌خان امین‌الدوله، سفرنامه او را یکی از منابع مهم در شکل‌گیری تجربه‌ای بومی از مدرنیته در ایران می‌داند. کتاب «سفرنامه فرخ‌خان امین‌الدوله (مخزن الوقایع)»، تألیف حسین بن عبدالله سرابی به زبان فارسی، شرح مأموریت و مسافرت فرخ‌خان امین‌الدوله به نمایندگی ایران به ممالک اروپایی در سال ۱۲۷۲ قمری مطابق ۱۸۵۶ میلادی است.

میرزا فرخ‌خان پس از بازگشت به لقب امین‌الدوله نائل آمد. وی مدتی وزیر دربار ناصر بود و مدتی هم به حکومت خوانسار و نطنز رسید. او در ۵۹ سالگی در سال ۱۲۸۸ قمری در تهران درگذشت و در مقبره‌ای خصوصی در قم دفن شد. از جمله آثاری که امین‌الدوله از خود به جای گذاشت می‌توان به چارسوق امین‌الدوله در بازار کاشان اشاره کرد.

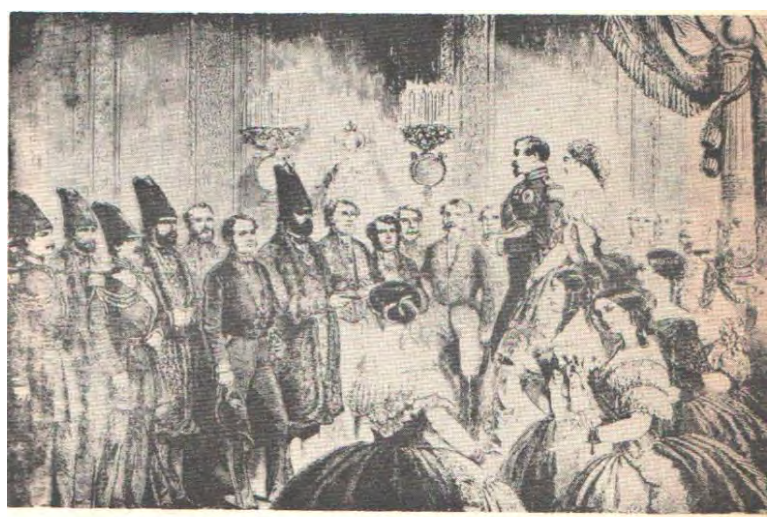
فرخ خان از رجال سیاسی زمان ناصرالدین شاه قاجار است و شاه قاجار احکام و نامه‌هایی برای وی صادر کرده است. این اسناد در مراکز نگهداری مدارک و متون کهن وجود دارد و خوانش و بازیابی آن‌ها اطلاعات ارزشمندی از دوره قاجار به دست می‌دهد. نمونه‌ای از نامه ناصرالدین شاه به فرخ خان امین‌الدوله در کتاب «اسناد تاریخی خاندان غفاری» به تألیف کریم اصفهانیان و بهرام غفاری و علی اصغر عمران، جلد ۲ صفحه ۱۰۲ آمده است. نامه مذکور درباره جلودگیری مردم از مراجعه به طبیب انگلیسی است. گفته می‌شود هنرستانی با نام آیت‌الله بهبهانی در خیابان چهار راه سیروس واقع شده است که فرخ خان آن را اهدا کرده است. از آنجایی که امین‌الدوله از شهر کاشان بوده و به آن شهر آشنایی کامل داشت، اصلاحاتی را در آن شهر انجام داده و بناهایی را احداث کرد. شرح بناهای بازار نو امین‌الدوله در صفحه ۲۸۲ کتاب آثار تاریخی کاشان و نظنز و صفحه ۲۲۷ تا ۲۸۰ کتاب مرآت قاسان (تاریخ کاشان چاپ دوم) ذکر شده است.

فرخ خان امین‌الدوله
۱۳۳۹ - ۱۳۸۸
ق. ه

سند ۱

اصفهانیان، کریم، ۱۳۵۰، مجموعه اسناد و مدارک فرخ خان امین‌الدوله، قسمت سوم، مربوط به سال‌های ۱۲۷۴-۱۲۷۵

۴

فرخ خان امین الملک و هیئت سفارت او در حضور ناپلئون سوم

سند ۲

فرخ خان امین الملک و هیئت سفارت او در حضور ناپلئون سوم
فرخ خان امین الدوله در حال تحویل استوارنامه اش به ناپلئون سوم است.
اصفهانیان، کریم، ۱۳۵۴، مجموعه اسناد و مدارک فرخ خان امین الدوله، قسمت چهارم

آرامگاه فرخ خان امین الدوله در

حرم حضرت معصومه (س)

۱/۲. قرآن فرخ خان امین الدوله

فرخ خان امین الدوله به امور خیر دینی و گسترش معارف اسلامی اهمیت می داد. از نمونه های آن می توان از قرآنی نام برد که به همت ایشان، به تعداد زیاد، در زمان ناصرالدین شاه قاجار چاپ و منتشر و وقف بر مسلمانان شد. در سال ۱۲۷۳ قمری که امین الدوله به سفارت فرانسه و انگلستان و اروپای غربی مأمور شد، با کشف الآیات و فهرست کلمات قرآن در شهر پاریس آشنا شد و تصمیم گرفت که قرآن را به همراه کشف الآیات در ایران چاپ و منتشر کند. قرآن مذکور دارای کشف الآیات بوده و در قطع رحلی است و چاپ اول آن در صفر ۱۲۷۹ قمری و تجدید چاپ آن، پس از صد و یازده سال به وسیله نواده مرحوم امین الدوله یعنی آقای حسنعلی غفاری معاون الدوله در ذیقعد ۱۳۹۰ انجام شد.

خوانش برخی از صفحات قرآن فرخ خان امین الدوله:

روی جلد:

قرآن مجید. چاپ فرخ خان امین الدوله صفر ۱۲۷۹. تجدید چاپ ذیقعد ۱۳۹۰

صفحات ابتدایی قرآن:

فرخ خان امین الدوله کاشانی که نسب شریفش به ابوذر غفاری صحابی گرامی می پیوندند، چنان که در تواریخ معروف است در سال ۱۲۷۳ هجری قمری به سفارت فرانسه و انگلستان و اروپای غربی مأمور شد و او در این سفر علاوه بر قطع و فصل برخی مسائل سیاسی، با عده ای از دانشمندان و شرق شناسان اروپا آشنایی حاصل کرد و در سایه این آشنایی دانست که کشف الآیات و فهرست کلماتی برای قرآن مجید ترتیب داده و به طبع رسانیده شده است.

امین الدوله این کتاب را با خود به ایران آورد و در تهران در صدد طبع قرآنی با آن کشف الآیات و فهرست کلمات برآمد و این کار را تحت نظر آخوند ملا علی محمد اصفهانی پدر مرحوم حاج عبدالغفار نجم الملک رحمه الله علیهما که از دانشمندان نامدار دوره ناصری بودند به انجام رسانید. در این قرآن شریف، علاوه بر آن امتیاز رعایت قرائت غیر مشهور عاصم نیز شده و ضوابطی هم که برای چنین کتاب عزیز لازم است مورد رعایت قرار گرفته است. اینک پس از صد و یازده سال این قرآن شریف به وسیله نواده مرحوم امین الدوله یعنی آقای حسنعلی غفاری معاون الدوله تجدید چاپ و به صورت اهدا در دسترس اهل ایمان و علاقه مندان به قرآن گذارده می شود تا باقیات صالحاتی برای خاندان و یادگاری برای دعای خیر نیکان و صالحان باشد. امید است که این عمل کوچک در پیشگاه پروردگار بزرگ، عز قبول یابد و تلاوت کنندگان شریف نیز از صمیم قلب و با دل پاک و نیت درست بانی و ناشر و همه کسانی را که به نحوی در چاپ و انتشار این قرآن شریف دخیل بوده اند، به دعای خیر یاد نمایند.

در تجدید چاپ مجدداً قرآن مورد رسیدگی دقیق قرار گرفت و رسم الخط‌های خاص و سهوالقلم‌ها یکایک استخراج شد و اینک ضمن جدولی عرضه می‌شود تا کسانی که دقت در کتاب عزیز آسمانی را واجب می‌دانند، قرآن خود را اصلاح فرمایند. در تجدید نظر ثانوی آنجاها که بادهه معلوم نبوده است با قرآن چاپ باغچه‌سرائی مقابله و تطبیق شده است.

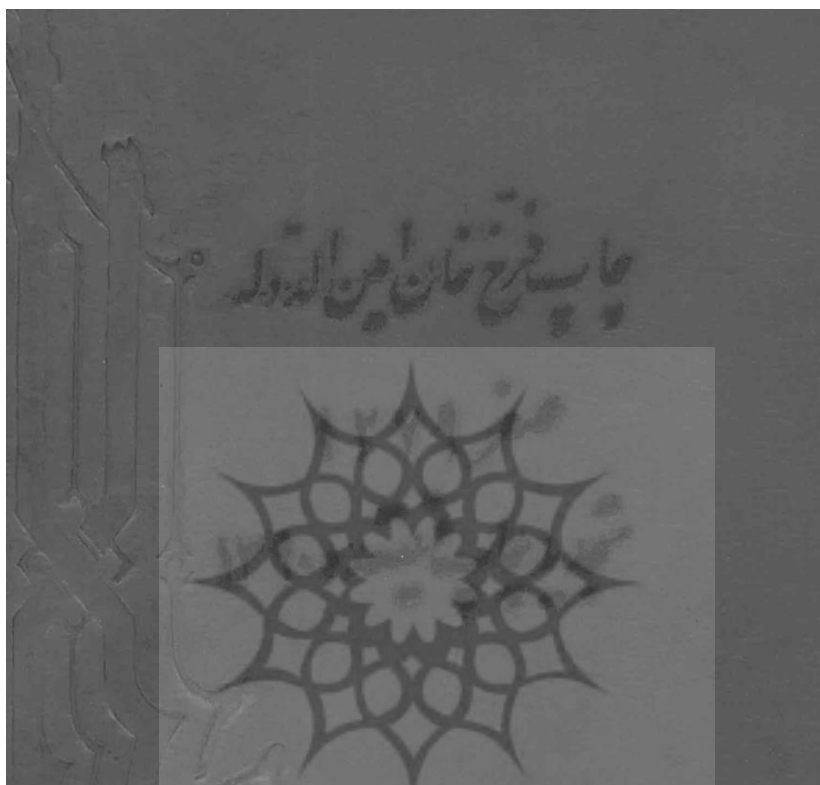
بسمه تعالی شأنه

چون جناب جلالت‌مآب ناصر دین و دولت حامی ملک و ملّت مقرب الخاقان فرّخ‌خان امین‌الدوله العلیه العالیه دام‌اجلاله‌العالی در رواج ملّت تازی و هوای خدمت شاهنشاه‌غازی همواره زحمت را بر راحت و تعب را بر طرب اختیار فرمود، و آن‌گاه که فی ما بین دولت علیه ایران و دولت بهیه انگلیس زلال و داد و اتحاد به خاشاک فتنه و فساد مکدر و لطایف مصادقت و مصافات به مناجزت و مبارات مبدل آمد، سفیر طرفین پیکان تیر پرافشان شد و پاسخ جانبین به زبان تیغ سر افشان افتاد. اصلاح ذات بین را فحلی بایست که زبانش تیغ مصری را ماند که وقت مسالمت نرم‌تر از آب زلال و گوهر بارتر از گنج لآل آید و هنگام مناقشت کرده‌تر از زبان مار و جانکاه‌تر از صرصر دمار باشد شاهنشاه کارآگاه به دست اختیار او را اختیار فرمود و امین‌الدوله بی‌آنکه در راه دین و دولت این کلفت را صعب شمارد اودیه و شعب را در سپرد و امصار و ممالک روم و فرانس و انگلیس را در نوشت و این خدمت بزرگ را چنان‌که افزون از حوصله ضمیر و بیرون از اندازه تدبیر بود ساخته و پرداخته کرده، دست فتنه را بر بست و پای فساد را بشکست. زنگ نیرنگ کدورت و بغضا را بزدود و باب صلح و صفا را بگشود چنان‌که شرح این جمله در کتب تواریخ به تفصیل مسطور است بالجمله آن مدّت که خدمتش را اقامت پاریس ناگزیر بود، کتابی را که علمای فرنگستان در کشف آیات قرآن مجید رقم کرده بودند ملاحظه فرمود و در خاطرش که رقیمه فصل الخطاب و حاکی آیات حقّ و باطل است، ستوده نمود، لاجرم و بعد از مراجعت به ایران و نزول به دارالخلافه تهران [نسخه: طهران] فرمان کرد تا قرآن مجید را با تمامت کشف الآیات در یک مجلد نگاشته و عددی کثیر به حلیه طبع محلی داشتند و آن جمله را در راه دین مبین بر مسلمات و مسلمین وقف فرمود به شرط آنکه هرکس بعد از قرائت سوره و پاره که بر ذمت نهاد در دعای دولت شاهنشاه جهان‌پناه وارث دیهیم و گاه [دیهیم و گاه: تاج و تخت. (انوری، ۱۳۸۲: ج ۴، ص ۳۵۰۱)] ناصر دین اله ناصرالدین پادشاه خلدالله‌ملکه و سلطانه مسامحه و مماشات را حرام و بیرون تکالیف اسلام داند. و الحمدلله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً.

بحمدالله و حسن توفیقه صورت اتمام و سمت اختتام پذیرفت، این قرآن مجید و فرقان حمید که الحق مطبوع‌تر از غالب قرآن‌های مطبوعه و صحیح‌تر و آراسته‌تر از کل فرقانهای مترسمه است چون تصدی در تصحیح آن کره بعد مره شد [مقصود این است که قرآن چندین مرتبه تصحیح و غلط‌گیری شد] و کمال اهتمام و بذل جهد به عمل آمده ان‌شاءالله کمال امتیاز را خواهد داشت و چون اصل قرآن روایت حفص است از عاصم روایت بکر که علامت آن ص است نیز در حواشی ثبت افتاد تا هرکه خواهد به هر دو نحو قرائت نماید و از برادران دینی ملتمس دعای خیر هستم م.

و انا المحتاج الی عفوربه الغنی علی محمد بن محمد حسین الاصفهانی غفر الله ذنوبهما و کان الفراغ یوم الجمعة الثامن عشر من شهر صفر المظفر ۱۲۷۹.

بحمد الله و حسن توفيقه كه اين نسخه كشف الآيات كه حاوى جميع آيات و كلمات قرآنى است و الحق رنج بسيار و زحمت
 بى شمار در آن كشيده شده، سمت اتمام و اختتام پذيرفت فى يوم الجمعة فى اواخر ربيع الآخر سنة ١٢٧٩ تسع و سبعين و
 مأتين بعد الالف بيد الحقيق الفقيه اقل المحصلين و المشتغلين على اصغر بن عبد الجبار السميرى الاصفهانى عفى الله
 عن سيئاتهما و الملتمس عن المنتفعين خير الدعاء و عن الله المجيب خير الاجابة.
 و در كارخانه استاد المترسمين ذو المناقب و المفخر سلاله السادات آقا مير محمد باقر الطهرانى سمت انطباع يافت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

سند ۴

نوشتہ روی جلد قرآن

فرخ خان امین الدولہ

بِحمد الله و بحسن توفيقه صورت انما مرقی اختتام پذیر افتاد و فرزندان مجید و فرزندان حمید الحق
 مطبوع تر از غالب قرآنهای مطبوع و صحیح تر و اولاد استند از کلی فرقه‌ها متمسک و متصد و متصد و متصد
 نصیحت آن کثرت بعد مرشد و کمال اهتمام و بذل جهد بجمل امت از انشاء الله
 کمال استیاز را خواهد شد و چون اصل قرآن در اختیار حضرت از عا
 بیگانه که علان صراحت از خود است و نام که خود
 بهر دو سخن فرزند نماید و از برادران
 دینی ملتزم عالی
 بهر کما
 و الله اعلم بالصواب
 محمد حیدر علی صاحبزاده القزوینی
 صاحب کتاب الاصحاح فی تفسیر القرآن
 شهر صفور المنظر
 ۱۲۰۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

سند ۵

تصویر یکی از صفحات قرآن
 فرخ خان امین الدوله

در دوره قاجار ۲ تن از رجال با عنوان امین‌الدوله هستند. یکی میرزا علیخان امین‌الدوله که اولین پارک ایران از خدمات اوست و دیگری فرخ‌خان امین‌الدوله که مسجد امین‌الدوله در بازار بزرگ تهران از یادگاری‌های اوست. از آنجا که هر دو شخص از رجال عصر ناصرالدین شاه هستند، ممکن است بین این دو شخصیت خلط و اشتباه شود و آثار و احکام و خدماتشان به اسم دیگری ثبت شود؛ لذا مورخان و محققان تاریخ لازم است، به این امر توجه داشته و در کنار عنوان «امین‌الدوله» نام آن‌ها یا تاریخ وفاتشان را آورند. فرخ‌خان امین‌الدوله، متولد ۱۲۲۹ قمری و متوفای ۱۲۸۸ قمری است. علیخان امین‌الدوله متولد ۱۲۵۹ قمری و متوفای ۱۳۲۲ قمری است. یعنی هنگام وفات فرخ‌خان، علیخان جوانی ۲۹ ساله بوده است. در تاریخ درباره میرزا علی‌خان چنین آمده است:

نمونه اول: میرزا عیسی وزیر از اعضای مجلس تحقیق دولتی بود. این مجلس در تاریخ شنبه ۶ ربیع‌الاول ۱۲۹۹ تشکیل شده بود. امین‌الملک یعنی میرزا علی‌خان (امین‌الدوله بعدی) به‌عنوان ریاست آن تعیین گشت و در تعیین اعضای آن مستوفی‌الممالک نام اعتمادالسلطنه را نیز برد و او از این جهت کتابچه مختصری در باب این مجلس نوشت. اعضای دیگر مجلس عبارت بودند از وزیر دفتر که بالاخره رئیس مجلس شد، حاجی میرزا علینقی، امین‌لشکر، معین‌الوزار یعنی علاءالسلطنه بعدی پدر حسین علا، مستشار یعنی میرزا یوسف خان، گرانمایه یعنی حاج میرزا حسین خان سرابی مؤلف مخزن‌الوقایع (اعتمادالسلطنه، ۱۳۷۴: ج ۲، ص ۷۲۱).

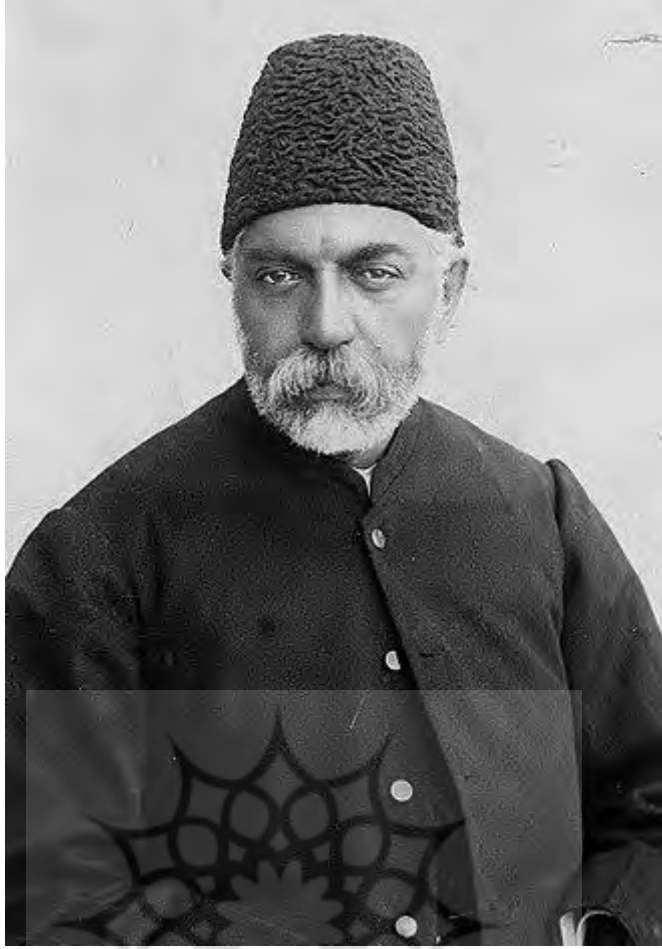
نمونه دوم: میرزا محمد خان مجدالملک سینیکی یکی از رجال و وزیران نامی دربار ناصرالدین شاه قاجار بود. وی پدر حاج میرزا علی‌خان امین‌الدوله و میرزا تقی‌خان مجدالملک و نیای خاندان امینی مجدی و سینیکی بود. دکتر علی‌امینی نخست‌وزیر ایران در عصر پهلوی از اعقاب او است. او خواهرزاده میرزا آقاخان اعتمادالدوله صدراعظم ایران بود. میرزا محمد خان مجدالملک سینیکی مدتی پیشکار مادر محمد شاه قاجار بوده است. وی در سال ۱۲۷۵ق برای تسویه قراردادهایی که بین ایران و عثمانی بود به آن کشور فرستاده شد که در این مأموریت، پسر بزرگش یعنی حاج میرزا علی‌خان امین‌الدوله را که در آن زمان منشی وزارت امور خارجه بود، با او همراه کرده بودند (میرزا محمد خان مجدالملک، رساله مجدی، ص «د» و «ه»).

نمونه سوم: شیخ هادی نجم‌آبادی یار و یاور معنوی مرحوم میرزا علی‌خان امین‌الدوله در مدارس جدید بود. درحالی‌که غافلین با آن مخالف بودند؛ چندان که مدت‌ها بعد از عزل امین‌الدوله از صدارت، مدرسه رشیدیه تأسیس شد و مدیر آن مدرسه را در سایه عنایت مردانه نگه‌داری نمود (دوانی، ۱۳۸۵: ص ۲۷-۲۹).

نمونه چهارم: سال میرزا [رضای کرمانی] را هم مرحوم حاج شیخ هادی نجم‌آبادی گرفت که از امین‌الدوله دعوت نمود و در ساعت پنج از شب گذشته، مجلسی که حاضرین آن سه نفر بودند، [یعنی] شخص حاج شیخ هادی و امین‌الدوله و یکی از محارم حاج شیخ هادی. طعام آن مجلس را [هم] خود حاج شیخ هادی مهیا نمود که طبخ حضوری کرده بود... پس از صرف غذا حاضرین طلب رحمت و مغفرت نمودند برای میرزا رضا کرمانی. از نتایج این مجلس بود اقدام امین‌الدوله به

افتتاح مدرسه رشديه و ترويج معارف و تكثير مدارس و مكاتب (ناظم الاسلام كرمانى، بى تا: ص ۹۷؛ به نقل از: دوانى، ۱۳۸۵: ص ۴۰).

سند ۷

میرزا علیخان امین الدوله

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۳. مهندس الممالک غفاری

میرزا نظام‌الدین خان مهندس الممالک غفاری دانشمند و سیاستمدار که هم جاده‌هایی در ایران احداث کرد و هم تألیفاتی علمی داشت. وی چندبار وزیر شد (وزیر فواید عامه و معادن و وزیر علوم) و در سال ۱۳۳۳ قمری (یکشنبه ۲ مه ۱۹۱۵ میلادی) در ۷۳ سالگی وفات کرد (نراقی و غفاری، ۱۳۵۳: ص ۷۰). او عموزاده فرخ خان امین‌الدوله است.

۱.۳. زندگی‌نامه تفصیلی

میرزا نظام‌الدین خان مهندس الممالک غفاری فرزند میرزا ابراهیم غفاری، حاکم کاشان، در دهم شعبان ۱۲۶۰ قمری در قریه برزآباد کاشان متولد شد. در سال ۱۲۷۵ قمری مطابق ۱۸۵۹ میلادی که ایام امپراتوری ناپلئون سوم بود، جزء متعلمینی که دولت ایران به اتفاق مرحوم حسینعلی خان گروسی امیرنظام برای تحصیل به فرنگ فرستاد، به فرانسه رفت. در کتاب اسناد تاریخی خاندان غفاری درباره اعزام به فرانسه چنین آمده است:

۱۵ جمادی الثانی ۱۲۷۵ پیشنهادکننده اعزام چهل و دو نفر از جوانان قابل ایرانی به ناصرالدین شاه، برای کسب تحصیلات عالی به فرانسه که بعدها هریک از آنان متخصصانی زبردست شدند، چون: میرزا علی‌اکبر خان مزین‌الدوله نقاش معروف، محمود مشاورالملک متخصص علم نجوم، میرزا کاظم، دانشمند شیمی، میرزا نظام‌الدین غفاری (مهندس الممالک)، عبدالوهاب غفاری، طیب و نقاش برجسته و غیره (اصفهانیان و غفاری و عمران، ۱۳۸۵: ج ۱، ص ۲۰).

سه سال مقدمات را در مدرسه بندردیپ Dieppe تحصیل کرد و امتحان فارغ‌التحصیل مقدماتی را در شهر روان Rouen داد و به پاریس آمد. علوم متوسطه را در مدرسه سن لویی St Louis فراگرفت و در امتحان آخر آن سال در تمام علوم که در آن مدرسه تحصیل کرده بود پاداش اول به او داده شد. بعد از دادن امتحان به‌عنوان شاگردی اول داخل مدرسه پولیتکنیک Polytechnique پاریس شد. در مدت تحصیل در این مدرسه به رتبه معلمی علم هندسه تحلیلی در مدرسه سن لویی نایل شد. تصنیفات چندی از او در مسائل مشکل ریاضی در روزنامه علمی مدرسه پولیتکنیک و روزنامه علمی ژرونو و ترکوئوم Gerono et Terquem به طبع رسید. بعد از دو سال توقف در پولیتکنیک امتحان داد و به مدرسه معدن پاریس داخل شد.

ممتحن‌الدوله درباره تحصیل در پاریس و رفاقت خویش با مهندس الممالک گوید:

و غالب شبها و روزها با مرحوم میرزا نظام (مهندس الممالک) با وجه مختصری، نان و پنیر و یا گوشت پخته خریداری کرده در گوشه و کنارها می‌خوردیم و اغلب اوقات به سر خاکریز خندق پاریس که به‌واسطه اشجار مزین بود می‌رفتیم و سد جوع می‌نمودیم. گاهی هم میرزا علی‌اکبر خان نقاش (مزین‌الدوله) با ما شریک می‌شد (شقایق، ۱۳۵۳ش: ص ۶۷). با آنکه تحصیلات او در ریاضیات و معدن‌شناسی بود که مورد احتیاج کامل ایران بود چون به ایران بازگشت مدتها بیکار بود تا زمانی که حسنعلی خان امیر نظام وزیر فواید خواست راه لاریجان را تسطیح کند و او را به این کار مأمور کرد. بعداً در ساختن راه قم هم از طرف میرزا علی‌اصغر خان امین‌السلطان از وجود او استفاده شد و در این مأموریت این دو باهم آشنایی یافتند و این آشنایی مقدمه ترقی میرزا نظام شد تا به وزارت معادن و طرق و شوارع و در ابتدای مشروطیت به وزارت معارف

رسید. شرح حال مفصل او را دامادش احمدعلی خان مورخ الدوله سپهر در کتاب ایران و جنگ بزرگ صفحه ۱۷۲ و ۱۷۳ نوشته است. او از باهوش‌ترین و زرنگ‌ترین محصلین ایران در فرانسه بود (اعتمادالسلطنه، ۱۳۷۴: ج ۲، ص ۷۳۶).

در سنه ۱۲۸۴ قمری / ۱۸۶۸ میلادی در سلک پیش‌خدمتان همایونی به معلمی ناصرالدین شاه مفتخر گردید. در مراجعت موکب همایون از سفر کربلا که حاجی میرزا حسین خان مشیرالدوله به وزارت عدلیه برقرار شد ریاست مجلس تحقیق وزارت عدلیه به میرزا نظام واگذار شد و زمان وزارت جنگ مشیرالدوله (سپهسالار اعظم) از وزارت عدلیه استعفا داد و بعد یکی از شش نفر اعضای مجلس لوازم عسکریه شد. در سنه ۱۲۸۸ قمری به منصب سرهنگی سرافراز گردید و از جانب دولت برای خرید بعضی لوازم عسکریه از قبیل توپ و غیره به فرنگستان رفت. در مراجعت از این سفر در همان سال در ایام صدارت حاج میرزا حسین خان به منصب آجودانی مخصوص مظفرالدین میرزای ولیعهد معین شد و در التزام رکاب وی به سمت معلمی به آذربایجان رفت و تا سنه ۱۲۹۴ در آنجا مشغول خدمت بود و به ریاست درب‌خانه و به رتبه سرتیپ دومی نائل شد. در آخر سال مزبور به امر ناصرالدین شاه از خدمات ولیعهد معزول شد و به کاشان رفت. بعد از هشت‌ماه توقف در کاشان زمانی که یاری نام کاوندی سنگ معدن طلایی در جلگه کاوند از قراء خمسه پیدا کرد و به تهران آورد و امین‌السلطان پدر اتابک اعظم مأمور به کاوند شد، میرزا نظام هم تلگرافی از کاشان احضار شد و به اتفاق امین‌السلطان به کاوند رفت. مدت دو سال در کاوند خمسه و در کوه زرد دامغان مأمور کشف معادن طلا شد. چون به تهران مراجعت کرد به لقب مهندس مفتخر گردید و مأمور ساختن راه شوسه تهران به آمل مازندران شد. بعد از سه سال که راه مزبور به اتمام رسید، به لقب مهندس الممالکی ملقب و مأمور ساختن راه شوسه تهران به قم شد. بعد از اتمام راه آنجا چندسالی مشغول تألیف کتب علمی به زبان فارسی بود. تألیفاتش عبارت است از: دو جلد در جبر و مقابله اعلی. یک جلد در علم مثلثات. یک جلد در علم هندسه تحلیلی و نیز در حساب تفاضلی و اصلی در علم قوی و حرکت وسطی و اعلی. یک جلد در هندسه اعلی. در زمانی که شروع به تألیف کتابی در علم هیأت اعلی کرده بود، مسافرت سوم ناصرالدین شاه به اروپا در تاریخ ۱۳۰۶ ق / ۱۸۸۹ م به میان آمد و میرزا نظام مهندس الممالک به رتبه سرتیپی اول سرافراز و به سمت ژنرال آجودانی همایونی ملتزم رکاب شد. در کتبی که مهندس الممالک تألیف کرده اصطلاحات و علامات علوم ریاضی و طبیعی را به فارسی استعمال کرده و علامت گذاری کرده است. در مدت سفر و بعد از آن سفر ریاست دفتر وزارت اعظم و بعد ریاست دفتر صدارت عظمی با او بود و مأموریت نمایندگی دولت در بانک شاهنشاهی در سال ۱۳۰۷ به او محول شد. در سال ۱۳۰۸ به اعطای یک قبضه شمشیر مرصع از درجه اول مفتخر شد. در سال ۱۳۱۰ قمری نشان درجه اول خارجه با حمایل سبز و در سال ۱۳۱۱ نشان تمثال درجه اول به او داده شد و در سال ۱۳۱۳ از طرف دولت علیه به یک ثوب جبه و شمشیر مرصع درجه اول و رتبه جنابی و عضویت دارالشورای کبری قرین افتخار گشت. در سال ۱۳۱۳ قمری، درجه امیرتومانی و نشان و حمایل آن رتبه را دریافت کرد. در سال ۱۳۱۴ قمری، دولت عثمانی او را به نشان اول مجیدی و حمایل مخصوص آن ممتاز کرد. در سال ۱۳۱۶ وزارت فواید عامه و معادن به او واگذار شد و در سال ۱۳۱۷ مطابق ۱۹۰۰ میلادی با همین سمت ملتزم رکاب مظفرالدین شاه به اروپا سفر کرد. در مراجعت از اروپا به پاس خدماتی که در سفر کرده بود به نشان مکمل درجه اول شیر و

خورشید ایران مفتخر شد. در سال ۱۹۰۲ میلادی که مجدداً شاه به اروپا می‌رفت، مهندس الممالک با سمت وزارت فواید عامه و معادن ملتزم رکاب بود.

غلامحسین افضل الملک گوید:

وزارت معادن ایران، که سابقاً جزء وزارت علوم بود، این اوقات به میرزا نظام‌الدین مهندس الممالک، که مردی عالم به حساب و هندسه و قوانین اروپا است و وجودش زیور و رونق دانشمندان اهل ایران است، واگذار شد. دستخط مبارک که در تفویض این منصب درباره او شرف صدور یافته، از قرار ذیل است. چون به علم و استحقاق به این منصب رسیده است، عین دستخط او را می‌نگارم. و این مرد عالم، لایق بسی مناصب دیپلوماسی است.

«چون میرزا نظام‌الدین مهندس الممالک از جمله خانه‌زادان و چاکران مخصوص دولت، و سابقه خدمات او از زمان ولیعهدی تاکنون در نظر است و علم و اطلاع و احاطه او در کار معادن در حضور مبارک مشهود است، لهذا، برحسب تصویب و تصدیق جناب اشرف اکرم میرزا علی‌اصغر خان صدراعظم، به موجب این دستخط مبارک، وزارت کلیه معادن را به عهده کفایت و کفالت مشارالیه واگذار داشته و محض تکمیل مرحمت یک ثوب لباده شمسه مرصع برای خلعت او عنایت فرمودیم: که موافق دستورالعمل جناب اشرف صدراعظم، به مراسم خدمت مزبوره پرداخته، مراسم کفایت خود را بیشتر ظاهر سازد. (ربیع الاول ۱۳۱۶ هـ)» (افضل الملک، ۱۳۶۱ ش: ص ۲۸۳؛ سپهر، ۱۳۸۶ ش: ج ۱، ص ۲۵۷).

در جنگ بین‌المللی اول سمت وزیر فواید و بعد سمت وزیر علوم را داشت. نشان‌هایی که از طرف دولت‌های خارجی به ایشان داده شد، عبارت است از:

از دولت روسیه نشان درجه دوم استانیسلاس

از دولت روسیه نشان درجه دوم عقاب قرمز

از دولت اتریش نشان درجه دوم فرانسواژزف

از دولت باویردو ورتامبورگ و بادن باد نشان درجه دوم

از دولت هلند نشان درجه دوم لیون نیدرلانده

از دولت بلژیک نشان سوم لئوپلد

از دولت فرانسه نشان درجه چهارم لژیون دندر و نشان افی‌سیه دولنس تروکسیون پوبلیک Officier de l'Instruction Publique

از دولت انگلیس نشان اول تمثال ملکه (نراقی و غفاری، ۱۳۵۳: ص ۴۲ - ۴۵).

در کتبی که مهندس الممالک تألیف کرده، تمام اصطلاحات و علامات علوم ریاضیه و طبیعیه را به فارسی اسم برده و علامت گذارده است و در حقیقت زبان علمی اعلاّی ایران را او ایجاد کرده است (سپهر، ۱۳۳۶ ش: ص ۱۷۳). کتب هندسه وسطی و علیای معتمد الخاقان میرزا نظام‌الدین کاشانی مهندس الممالک که از روی کتب معتبره صنایع اساتید ممالک اروپا به

فارسی ترجمانی کرده است، حقا که زحمت فوق العاده کشیده و خدمت زاید الوصف نموده است. دریغا که این کتاب‌های هندسه تاکنون به طبع نرسیده است (اعتماد السلطنه، ۱۳۷۴: ج ۱، ص ۱۷۴).

مهندس الممالک از ازدواج با بایسته خانم طلعت الدوله دختر جلال‌الدین میرزا (پسر پنجاه و پنجم فتحعلی شاه) چهار پسر و پنج دختر داشت. پسر ارشد ایشان امیر جلال‌الدین غفاری (مهندس الممالک دوم) بود. یکی از پسرانش به نام امیرسهم‌الدین غفاری (ذکاء الدوله) چندسال وزیرمختار ایران در سوئیس بود. پسر دیگرش امیر سیف‌الدین غفاری با سرور اقدس دختر مهدی‌قلی خان مجدالدوله ازدواج کرد. از دخترانش خانم نصرت‌الملوک غفاری با سلطان حسین میرزا پسر محمدتقی میرزا رکن‌الدوله ازدواج کرد و یکی دیگر از دخترانش به نام خانم افسرالملوک عیال احمدعلی سپهر (مورخ الدوله) شد.

در تاریخ از شخصیت دیگری با نام میرزا عباس خان مهندس الممالک، نام برده شده است (امین‌لشکر، ۱۳۷۸ش: ص ۳۶۹). ارتباط ایشان با میرزا نظام‌الدین مهندس الممالک، برای نگارنده روشن نیست.

۲/۳. امیر سهم‌الدین غفاری

امیر سهم‌الدین غفاری ملقب به ذکاء الدوله فرزند مهندس الممالک (از ریاضی دانان مشهور ایرانی) در اسفند ۱۲۶۵ در تهران متولد شد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در زادگاهش به پایان برد. همزمان با نهضت مشروطیت برای ادامه تحصیل به اروپا رفت و در رشته اقتصاد علوم مالی دانشنامه گرفت. او بعد از استبداد صغیر به ایران آمد و در وزارتخانه فواید عامه و تجارت که وزارت آن با پدرش بود مدیر شده، لقب ذکاء الدوله دریافت کرد. چندی بعد در وزارت معارف به ریاست اداره تعلیمات عمومی رسیده، مدتی نیز معلم احمد شاه شد. بعد به ریاست بازرسی منصوب گردید. آن‌گاه اداره انطباعات را در عهده تصدی گرفت. عضو شورای عالی معارف هم بود. از دیگر مشاغل اوست: حکومت مازندران، وزیرمختاری ایران در سوئیس، سرپرستی محصلین ایرانی در اروپا، نمایندگی دولت ایران در مجمع اتفاق ملل و کنفرانس بین‌المللی مشاغل در ژنو و نماینده ایران در کنفرانس بین‌المللی صلیب سرخ. او مدالهایی هم از دولت ایران و چند دولت خارجی دریافت کرده است. ذکاء الدوله که در این اوان نام خانوادگی غفاری را برگزیده بود به سرپرستی میرزا موسی شیبانی (ذکاء السلطنه) و دکتر محمد مصدق و همکاری عده‌ای از همدوره‌ای‌های خود اقدام به تأسیس و انتشار نشریه ماهانه مجله علمی کرد. در ۱۳۱۳ش که دانشگاه تهران تأسیس شد از وی هم برای تدریس در دانشکده‌های ادبیات و حقوق آن دعوت به عمل آمد و چون به چند زبان خارجی از جمله آلمانی تسلط کافی داشت، به مدیریت مدرسه صنعتی آلمانیها منصوب گردید. غفاری هنگام احداث خط راه‌آهن سراسری به انتقاد و بیان آثار منفی آن برای دانشجویان پرداخت و در نظمی (شهربانی) هم بر گفته‌هایش پافشاری کرد. از این رو بازداشت شد و زیر شکنجه قرار گرفت.

چندی هم به زندان افتاد. تا اینکه پس از وقایع شهریور ۱۳۲۰ علیه سرپاس مختاری (رئیس وقت کل شهربانی) و عمال شهربانی شکایت و اعلام دادخواهی کرد. او پس از آن مدتی به ریاست اداره کل انتشارات و تبلیغات منصوب شد. در بهمن

۱۳۲۴ در کابینه احمد قوام وزارت پست و تلگراف و تلفن را بر عهده گرفت اما پس از مدت کوتاهی که چندتن از اعضای حزب توده وارد کابینه (مشهور به کابینه ائتلافی) شدند جای خود را به منوچهر اقبال سپرد و خود به ریاست شرکت سهامی بیمه ایران نشست. در اواسط ۱۳۳۰ش از سوی دکتر مصدق، نخست‌وزیر، دعوت به کار شد و حکم استانداری فارس را در دست گرفت ولی قبل از اینکه به شیراز برود در ۲۶ تیر ۱۳۳۱ درگذشت (فراهانی، ۱۳۸۵: ج ۲، ص ۴۱۸)

میرزا نظام‌الدین خان مهندس‌الممالک غفاری

از مسئولان کشوری در زمان مظفرالدین شاه قاجار است. وی پدر بزرگ دکتر سهراب غفاری است.

سند ۹

از سمت راست:

مهندس الممالک، صدراعظم اتابک اعظم، مظفرالدین شاه قاجار

توضیحات سند شماره ۹:

عکس مربوط به ۲۰ آگوست ۱۹۰۲ میلادی در عرشه کشتی تفریحی در پورتموث انگلیس است. این عکس در دومین سفر مظفرالدین شاه قاجار به اروپا گرفته شده است.

۸ تن از شخصیت‌های مهم در تصویر عبارت‌اند از:

۱. مظفرالدین شاه قاجار (نفر دوم نشسته از چپ)

۲. آلبرت ادوارد هفتم، پادشاه انگلیس، ۱۸۴۱ - ۱۹۱۰. پادشاه پادشاهی متحده بریتانیای کبیر، ایرلند، و مستعمرات بریتانیا و امپراتور هندوستان از ۱۹۰۱ تا ۱۹۱۰ بود. (نشسته بین دو زن)

۳. ادوارد آلبرت کریستین جورج اندرو پاتریک دیوید (ادوارد هشتم) ۱۸۹۴-۱۹۷۲. ولیعهد جورج پنجم (پدر بزرگ ملکه الیزابت فعلی). از تاریخ ۲۰ ژانویه ۱۹۳۶ تا ۱۱ دسامبر ۱۹۳۶ پادشاه بریتانیای کبیر بود. وی برای ازدواج با معشوقه‌اش سلطنت را رها کرد. (نفر اول نشسته از چپ)

۴. ملکه الکساندرا همسر پادشاه (زن نشسته در سمت چپ تصویر)

۵. شاهزاده ویکتوریا دختر پادشاه (زن نشسته در سمت راست تصویر)

۶. شاهزاده آرتور، برادرزاده پادشاه (ایستاده و شمشیر به دست در سمت راست تصویر)

۷. صدراعظم اتابک اعظم (ایستاده بین مظفرالدین شاه و ملکه الکساندرا)

۸. میرزا نظام الدین خان مهندس الممالک غفاری (ایستاده پشت ادوارد هفتم)

مهندس الممالک، صدراعظم اتابک اعظم، مظفرالدین شاه قاجار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

این کتاب ضعیف نظام الدین است که در شهر اصفهان در شهرت یافته است
 قاضی احمد بن قاضی مظفر بن قاضی بدیع الزمان بن قاضی جمال
 الدین قاضی احمد بن قاضی نظام الدین بن قاضی جلال الدین
 قاضی رفیع الدین بن علی بن ضیاء الدین بن قاضی ابوالفتح الله بن
 محمد بن حسن بن محمد بن ابوالفتح بن قاضی ابوالفتح بن
 فضل الله بن محمد بن ابوالفتح بن قاضی علی بن احمد بن
 ظالم بن احمد بن ابی الغائب بن محمد بن احمد بن ابی الفصیح بن
 احمد بن افضل بن شایسته بن قاضی بن محمد بن عقیق بن محمد بن
 ابی ذر العقیق بن فضل الله بن محمد بن احمد بن ابی الفصیح بن
 محمد بن سلطان بن محمد بن احمد بن ابی الفصیح بن محمد بن
 حبیب الله بن محمد بن احمد بن ابی الفصیح بن محمد بن احمد بن
 خواجه سلطان بن محمد بن احمد بن ابی الفصیح بن محمد بن احمد بن

مقدمه میرزا نظام الدین غفاری مهندس الممالک بر نسخه خطی کتاب «مقدمتین فی التصریف والاعراب» که متن کتاب بخط علی بن ضیاء الدین غفاری در تاریخ ۹۶۱ ه.ق. نوشته شده است.

۴. محمدحسین خان (فرخ خان ثانی)

فرخ خان امین الدوله از همسر خود، خورشید خانم، دو پسر داشت: نصرالله خان و محمدحسین خان (فرخ خان ثانی). محمدحسین خان از فرخنده خانم دخترعموی خود یک دختر به نام خورشیدلقا خانم داشت که عیال مرحوم سیدمحمدانتظام السلطنه می شود (نراقی و غفاری، ۱۳۵۳: ص ۲۴ و ۲۷).

تصویر سه پسر فرخ خان غفاری (امین الدوله) در کنار یکدیگر است. فردی که در وسط ایستاده است، یک قبای قرمز رنگ با نقش بوته جقه بر تن دارد و کلاه مشکی بر سر گذاشته است. دو نفر کناری قبای کرم رنگ و کلاه مشکی بر سر گذاشته و پیراهن آبی پوشیده اند. یقه فرد سمت راست راه راه سفید مشکی و فرد سمت چپ راه راه قرمز و آبی دارد. اثر نیمه تمام است. اسامی پسران فرخ خان غفاری:

۱. محمدحسین خان غفاری، که پس از فوت پدر، ناصرالدین شاه او را فرخ خان صدا می کرد؛
۲. محمدابراهیم خان غفاری، که معاون الدوله لقب گرفت و بارها به وزارت امور خارجه و مالیه و وزارت نظمیه رسید و در ۱۳۳۶ق درگذشت؛
۳. محمد مهدی خان غفاری، که از درباریان مظفرالدین شاه و محمدعلی شاه بود و در کابینه های کوتاه مدت وزیر افخم و نظام السلطنه مافی، در سلطنت محمدعلی شاه، وزیر فواید عامه (تجارت) شد و از ۱۳۱۶ به ریاست اداره پست نایل گردید.

پروفسور کابوگه شریفی و مطالعات تاریخی

رساله علم نجوم اشرفی

میرزا محمد باقر کابوگه شریفی (مؤلف) - تهران - ۱۳۰۰
چاپخانه مطبعه اسطوخودوس (مطبعه) - تهران - ۱۳۰۰
مطبعه اسطوخودوس
تعمیر و تجدید: ۱۳۸۰

شمارهٔ مدرک: ۳۲۱۷۶۹۰، محل نگهداری: آرشیو ملی ایران، شمارهٔ بازیابی: ۹۹۹/۲۵/۵۴۱۷، منشأ: فیروز دانشور، عنوان و نام پدیدآور: محمدحسین خان غفاری ملقب به فرخ خان [عکس]، مشخصات ظاهری: ۱ عکس: سیاه و سفید؛ ۱۵×۹ س.م، کارشناس توصیف‌گر تصویر در کتابخانه ملی: عماری
تاریخ توصیف: ۱۳۹۲/۰۵/۰۱، یادداشت: برای کسب اطلاعات بیشتر به جلد ۳ صفحه ۸۵ شرح رجال بامداد رجوع شود.
زیرنویس عکس: فرخ خان پسر فرخ خان امین‌الدوله. پدرخانم انتظام‌السلطنه (خورشیدلقا). پدربزرگ مادری عبدالله و نصرالله انتظام، توصیف‌گر: غفاری، محمدحسین بن فرخ، ۱۲۶۶؟ - ۱۲۹۵ق، قاجاریه، دولتمردان، چکیده: تصویر انفرادی از محمدحسین خان غفاری. فرخ خان پسر فرخ خان امین‌الدوله.

سند ۱۴

محمد حسین خان (فرخ خان ثانی)

فرزند فرخ خان امین الدوله

پروپشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

خورشید خانم همسر سید محمد انتظام السلطنه

و نوه میرزا ابوطالب غفاری (فرخ خان)

پدیدآورنده: میرزا ابوالحسن خان غفاری، ۱۲۵۹ق تکنیک: آبرنگ، ابعاد: ۱۵/۵ در ۱۹ سانتی متر

اهدایی: بنیاد عزتملک ملک (سودآور)

۵. محمود غفاری

سرهنک محمود غفاری فرزند عبدالعلی خان و نوشابه خانم (دختر سیف‌الله خان و نوه صنیع‌الملک نقاش‌باشی) است. محمود غفاری با زهرا خانم دختر مرحوم انتظام السلطنه ازدواج کرد و دارای سه فرزند است: الف) عبدالعلی خان با فریده خانم دختر آقای سلیمان جانگیری وصلت کرده دارای یک پسر به نام محمود و یک دختر به نام مهکامه است.

ب) عباس خان غفاری. وی از ۱۱ دی ماه ۱۳۴۰ قائم‌مقام نمایندگی شرکت ملی نفت ایران در نیویورک شد. با الیزابت، خانم آمریکایی وصلت کرد و دارای سه پسر با نام‌های (کامران، جهان‌شاه، و کیوان) شد. پس از وفات همسر اولش (الیزابت)، با خانم آویده بهروز ازدواج کرد. آویده بهروز از زنان نیکوکار و خیر است. وی نوه محمدعلی فخرالممالک غفاری است. فخرالممالک ۱۳ ده و آبادی کاشان را به رعایای آنجا بخشیدند و به تهران آمدند. فرخ خان امین‌الدوله جد خانم آویده بهروز است. مقبره عباس غفاری در آمریکا است.

پ) فاطمه خانم. همسر وی دکتر محمد یزدی است. فاطمه خانم با همسرش در سال ۱۳۷۷ شمسی ۱۲۰ واحد مسکونی در دانشگاه شهید بهشتی، وقف دانشجویان کرده‌اند. همچنین در دانشگاه الزهراء صندوق قرض‌الحسنه‌ای را بنیاد نهاده‌اند. مدفن فاطمه غفاری در کشور آمریکا است. (نراقی و غفاری، ۱۳۵۳: ۵۱).

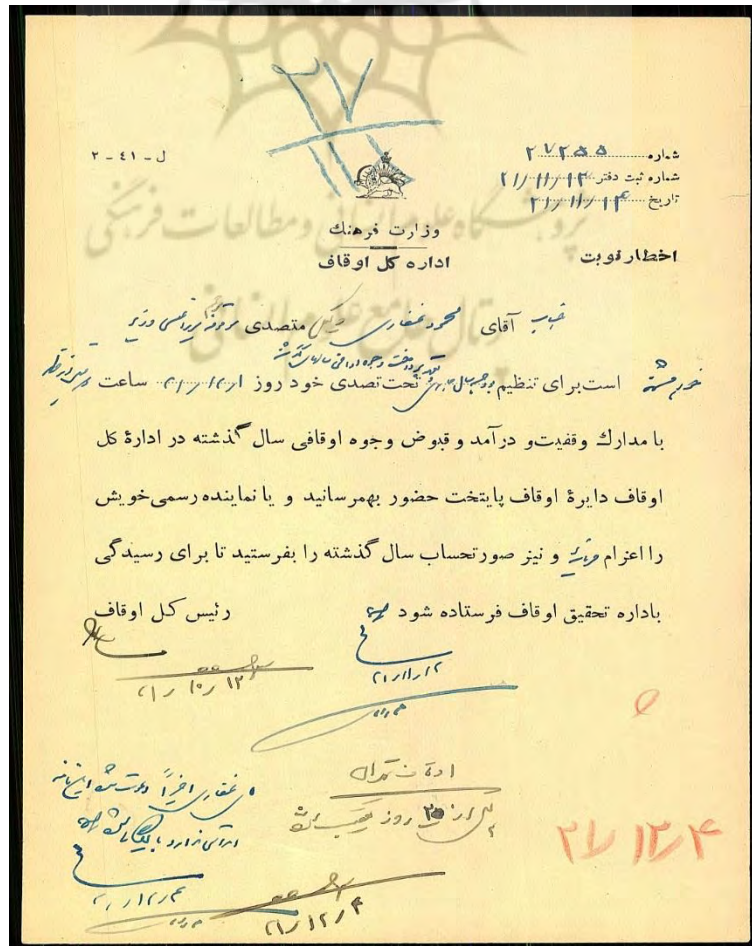
در تصویری از شرکت ملی نفت که در آن مدیران شرکت نفت هستند (همچون سیدعبدالله انتظام‌وزیری مدیرعامل شرکت که دایی عبدالعلی است و هویدا)، تصویر عبدالعلی نیز دیده می‌شود. معلوم است که عبدالعلی غفاری قبل از انقلاب از اعضای عالی‌رتبه شرکت نفت بوده است. در کرج امامزاده‌ای است با نام بی‌بی سکینه. در جوار بی‌بی سکینه آرامگاهی است که مدفن زهرا خانم، خواهرش فرخ‌لقا، محمود غفاری، و عبدالعلی غفاری است.

محمود غفاری کفیل وزارت کشاورزی و رئیس نظمیة رشت و تبریز بود. کمال‌الملک (محمد غفاری) هنرمند معروف، عموی محمود غفاری است (مصاحبه با منصور رشیدی، مصاحبه‌گیرنده: علی قنبریان، ۱۳۹۷ش). وقتی سیدعبدالله انتظام‌وزیری در ژنو در مأموریت‌های سیاسی بود، در ارتباط با مقبره میرزا عیسی وزیر و موقوفاتش به محمود غفاری وکالت داد. اسکن وکالت‌نامه و خوانش آن در مقاله حاضر آمده است.

سند ۱۶

محمود خان غفاری

ل - ۴۱ - ۲

وزارت فرهنگ
اداره کل اوقاف

شماره ۲۷۲۵۵
شماره ثبت دفتر ۲۱/۱۱۷/۱۳
تاریخ ۱۳۷۱/۱۱/۱۳
احضار قوبت

جناب آقای محمود غفاری
مقصدی بر روز نهم روز
خبر شده است برای تنظیم بر بهال بر تحت تصدی خود روز ۱۳۷۱/۱۱/۱۳ ساعت ۱۰:۰۰

با مدارك وقفیت و درآمد و قبوض و جوه اوقافی سال گذشته در اداره کل اوقاف دایرة اوقاف پایتخت حضور بهم رسانید و یا نماینده رسمی خویش را اعزام فرمایید و نیز صورتحساب سال گذشته را بفرستید تا برای رسیدگی

باداره تحقیق اوقاف فرستاده شود
رئیس کل اوقاف
۱۳۷۱/۱۱/۱۳
۱۳۷۱/۱۱/۱۳

اداره تهرانه
۱۳۷۱/۱۱/۱۳
۱۳۷۱/۱۱/۱۳
۱۳۷۱/۱۱/۱۳

شناسه سند: ۲۵۰/۱۸۷۷۹، عنوان: بودجه بندی موقوفه میرزا عیسی وزیر [سند]، سطح: پرونده استاندارد، منشأ: سازمان اوقاف و امور خیریه، تاریخ / دوره ایجاد: ۱۳۲۱ شمسی، مشخصات ظاهری: ۱ برگ، دامنه و محتوا: اختاریه محمود غفاری متصدی موقوفه میرزا عیسی وزیر برای تنظیم بودجه و پرداخت وجوه اراضی، توصیفگر: سازمان اوقاف، موقوفات / احضار / بودجه / تولیت / مالکیت وقفی، مرکز نگهداری سند: آرشیو ملی ایران، شناسه سند: ۲۵۰/۱۸۷۷۹

خوانش سند

شماره: ۲۷۲۵۵

شماره ثبت دفتر: ۲۱/۱۱/۱۳

تاریخ: ۲۱/۱۱/۱۴ [مقصود سال ۱۳۲۱ شمسی است]

ل-۴۱-۲

وزارت فرهنگ

اداره کل اوقاف

اخطار نوبت

جناب آقای محمود غفاری وکیل متصدی موقوفه میرزا عیسی وزیر

خواهشمند است برای تنظیم بودجه سال جاری و تعهد پرداخت وجوه اراضی سالهای گذشته تحت تصدی خود روز ۲۱/۱۲/۱ [مقصود سال ۱۳۲۱ شمسی است] ساعت ۱۰ قبل از ظهر با مدرک وقفیت و درآمد و قبوض وجوه اوقافی سال گذشته در اداره کل اوقاف دایره اوقاف پایتخت حضور به هم رسانید و یا نماینده رسمی خویش را اعزام فرمایید و نیز صورت حساب سال گذشته را بفرستید تا برای رسیدگی به اداره تحقیق اوقاف فرستاد شود.

رئیس کل اوقاف

۲۱/۱۱/۱۲

اوقاف تهران. پس از ۲۰ روز تعقیب شود

آقای غفاری اخیراً دعوت شده. این نامه اعتباری ندارد، بایگانی شود.

ایستاده از راست:

سیدعبدالله انتظام وزیر، سیدمحمد انتظام السلطنه (بینشعلی)، محمود غفاری (همسر زهرا انتظام وزیر)

ردیف جلو از راست:

مارگریت (همسر سیدعبدالله انتظام وزیر)، عبدالعلی غفاری، فرخ لقا انتظام وزیر، فاطمه غفاری، خورشید خانم

(همسر سیدمحمد انتظام السلطنه)، سیدمحمد (فرزند سیدعبدالله انتظام وزیر)، زهرا انتظام وزیر، عباس غفاری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

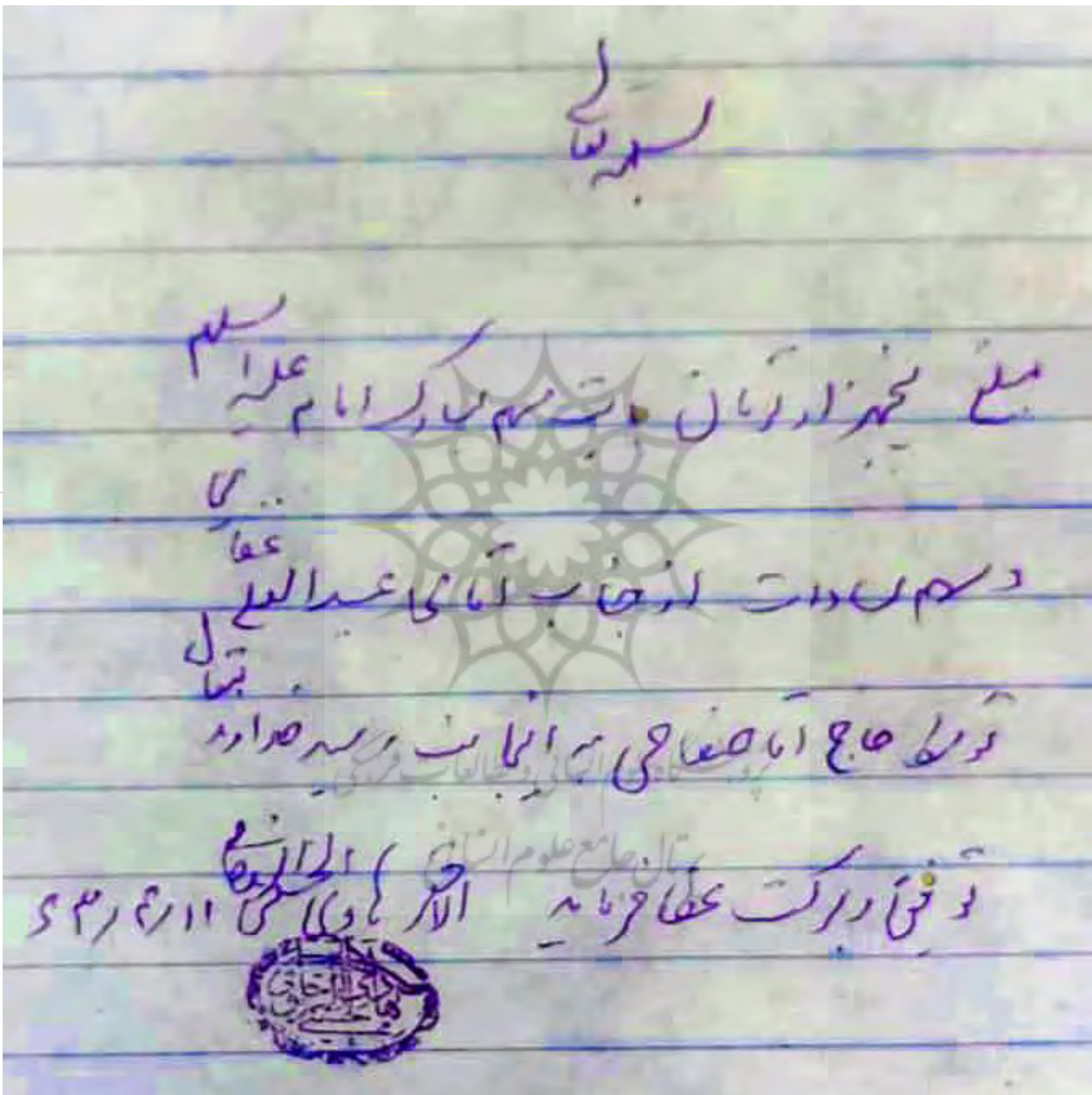
سند ۱۹

هیئت مدیره شرکت نفت

سید عبدالله انتظام وزیری (نشسته)

امیرعباس هویدا (از راست نفر چهارم ایستاده)

عبدالعلی غفاری (از راست نفر اول ایستاده)

سند ۲۰

باسمه تعالی

مبلغ پنج هزار تومان بابت سهم مبارک امام علیه السلام و سهم سادات از جناب آقای عبدالعلی غفاری

توسط حاج آقا صفاحی به اینجانب رسید. خداوند متعال توفیق و برکت عطا فرماید.

سیدعبدالله انتظام در تاریخ ۱۳۲۵/۱۱/۲۵ در ژنو بوده و به محمود غفاری (شوهرخواهرش) در ارتباط با موقوفات میرزا عیسی خان وزیر وکالت داد.

خوانش وکالت نامه:

ژنو به تاریخ ۲۸ بهمن ۱۳۲۵

[ژنو: دومین شهر پرجمعیت کشور سوئیس پس از زوریخ است]

به موجب این ورقه جناب آقای محمود غفاری دارای شناسنامه شماره ۲۵۶۹۴ بخش چهار تهران [سند: «طهران»] از طرف این جانب عبدالله انتظام وزیری دارای شناسنامه شماره ۶۴ بخش چهار تهران [سند: «طهران»] متولی موقوفات مرحوم میرزا عیسی وزیر وکالت دارند که نسبت به کلیه املاک موقوفه مزبور و رقبات در تهران [سند: «طهران»] و بلوک اشتهاورد و حومه تهران [سند: «طهران»] اعم از مستغلات [محلّی که از آن کرایه می گیرند] و یخچال و املاک مزروعی و غیره، هرگونه معامله نقاله اعم از قطعی و شرطی و رهنی و معاوضه و مبادله و اجاره دادن با هرکسی در هر مدت و هر مبلغ که صلاح بدانند انجام داده در تنظیم اسناد و امضاء اوراق و دفاتر و اخذ وجوه و اجرت المثل و خسارت و نیز در فسخ و تجدید معاملات و تقاضای صدور اجرائیه نسبت به عملیات اجرایی من البدو الی الختم و انجام سایر تشریفات و شئون مراجعه به موضع وکالت وکیل مرقوم دارای همان اختیاراتی خواهند بود که این جانب نسبت به تولیت دارم و در ضمن توکیل غیر در تمام مراحل نیز مجازند.

امضاء: «عبدالله انتظام وزیری» [تا اینجا دست خط سیدعبدالله انتظام است. از اینجا به بعد، ظاهراً نوشته کارمند

سفارت خانه است]

شماره ۲۸۰/۶۴

تاریخ ۲۵/۱۱/۲۹

قونسولگری [منسوخ است. (انوری، ۱۳۸۲: ج ۶، ص ۵۶۱۰)] سفارت شاهنشاهی در برن [برن: پایتخت کشور سوئیس است] صحت امضای آقای عبدالله انتظام وزیری را که در بالا به علامت (ضربدر) مشخص گردید، تصدیق می نماید. مبلغ ۴/۶۰ فرانک [فرانک: واحد پول کشور سوئیس است] دریافت و معادل ۳۵ ریال تمبر باطل گردید.

مهر: «باطل»

مهر: «قونسولگری شاهنشاهی ایران برن»

نتیجه‌گیری

در این نوشتار به بررسی زندگانی چهارتن از خاندان غفاری کاشانی پرداختیم. سه تن از آن‌ها برای دوره قاجار هستند: (فرخ‌خان امین‌الدوله، مهندس الممالک غفاری، محمدحسین خان "فرخ‌خان ثانی") و یک نفر نیز برای دوره پهلوی است: (محمود غفاری). گرچه محمدحسین خان و همچنین محمود غفاری همچون دو خویشاوند دیگر (فرخ‌خان امین‌الدوله، مهندس الممالک غفاری)، مشهور و معروف نیستند، اما بررسی زندگانی آن‌ها و خوانش سندهای مربوط به آنان بخشی از زوایای فرهنگ عصر قاجار و پهلوی را روشن می‌کند.

منابع

- اصفهانیان، کریم (۱۳۵۰). *مجموعه اسناد و مدارک فرخ خان امین‌الدوله*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، قسمت سوم، مربوط به سال‌های ۱۲۷۴-۱۲۷۵.
- اصفهانیان، کریم (۱۳۵۴). *مجموعه اسناد و مدارک فرخ خان امین‌الدوله*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، قسمت چهارم.
- اصفهانیان، کریم و غفاری، بهرام و عمران، علی اصغر (۱۳۸۵). *اسناد تاریخی خاندان غفاری*، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، چ ۱.
- اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان (۱۳۷۴). *چهل سال تاریخ ایران*، محقق و مصحح: ایرج افشار، تهران: اساطیر، چ ۲.
- افضل‌الملک، غلامحسین (۱۳۶۱ش). *افضل التواریخ*، محقق و مصحح: منصوره اتحادیه و سیروس سعدوندیان، تهران: نشر تاریخ ایران، چ ۱.
- امین‌لشکر، قهرمان (۱۳۷۸ش). *روزنامه خاطرات امین‌لشکر*، تهران: اساطیر، چ ۱.
- انوری، حسن (۱۳۸۲). *فرهنگ بزرگ سخن*، تهران: نشر سخن، چ ۲.
- دوانی، علی (۱۳۸۵). *زندگی‌نامه و خدمات علمی و فرهنگی آیت‌الله حاج شیخ هادی نجم‌آبادی*، تهران: انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، چ ۱.
- سپهر، احمدعلی (۱۳۳۶ش). *ایران در جنگ بزرگ ۱۹۱۸-۱۹۱۴*، تهران: چاپخانه بانک ملی ایران.
- سپهر، عبدالحسین خان (۱۳۸۶ش). *مرآت الوقایع مظفری*، محقق و مصحح: عبدالحسین نوایی، تهران: میراث مکتوب، چ ۱.
- شقافی، حسین‌قلی خان (۱۳۵۳ش). *خاطرات ممتحن‌الدوله*، تهران: امیرکبیر، چ ۱.
- فراهانی، حسن (۱۳۸۵ش). *روزشمار تاریخ معاصر ایران*، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، چ ۱.
- قنبریان، علی (۱۳۹۷ش). *مصاحبه با منصور رشیدی*، مصاحبه‌گیرنده: علی قنبریان.
- نراقی، حسن و غفاری، فرخ (۱۳۵۳). *خاندان غفاری کاشان*، با مقدمه ابراهیم غفاری، تهران: انتشارات فرهنگ ایران زمین.